

Damian Tomczyk

Organizacje cechowe Brzegu w świetle źródeł sfragistycznych XVI-XVIII wieku

Streszczenie

Na przykładzie pieczęci dawnych cechów brzeskich autor wykazuje przydatność badań sfragistycznych dla historii gospodarczej, zwłaszcza dla dziejów rzemiosła miejskiego w dobie feudalnej. Podkreśla, że niejednokrotnie rzeźba dawnej pieczęci cechowej stanowić może istotne źródło, zwłaszcza dla badań komparatystycznych. Oczywiście, niezbędne jest traktowanie źródeł sfragistycznych łącznie z innymi (aktami, historiografią, ikonografią, materiałem etnograficznym i zabytkami kultury materialnej).

Dzieje śląskiego rzemiosła cechowego w epoce feudalizmu stanowią ważną i interesującą, lecz dotychczas zaniedbaną w literaturze historycznej problematykę badawczą. Skromna jest poświęcona temu zagadnieniu literatura fachowa niemiecka i polska. Ponadto dorobek w tej dziedzinie ma w większości charakter przyczynkowski.

Do tej pory nie doczekały się również naukowego opracowania dzieje dawnego rzemiosła brzeskiego. Mimo, iż Brzeg był w ubiegłych stuleciach rezydencją książęcą i jednym z ważniejszych ośrodków rękodzieła śląskiego, to jednakże dorobek badawczy w tej dziedzinie jest bardzo skromny. Krótki zarys historii trzech brzeskich korporacji cechowych: kowali, ślusarzy i szewców opublikował niemiecki badacz G. Kersten¹. Tłok pieczętny piekarzy brzeskich z 1663 roku oraz jego odcisk w laku omówił i podał w reprodukcji w swojej publikacji o źródłach aktowych i materialnych dawnych śląskich cechów piekarskich Ch. Gündel². Zwięzłe informacje o rękodziele cechowym znalazły się też w szkicu o Brzegu w XIII-XVII wieku pióra polskiego historyka, W. Dziewulskiego³. Ponadto

¹ G. Kersten, *Geschichte der Brieger Schmiede-Innung, Brieg 1928*, s. 16; tenże, *Die Brieger Schlosser-Innung. Ein Beitrag zur Geschichte der schlesischen Schlosser, Messerschmiede, Nagelschmiede und Uhrmacher, Brieg 1928*, s. 21; tenże, *Die Brieger Schuhmacherinnung, Brieg 1929*, ss. 16.

² Ch. Gündel, *Die Altertümer und Urkunden des schlesischen Bäckerhandwerks*, Breslau 1933, s. 17, nr 64 (reprodukcja pieczęci poza tekstem).

³ W. Dziewulski, *Brzeg od lokacji na prawie zachodnim do wygaśnięcia dynastii Piastów (1247-1675)* [w:] *Brzeg. Dzieje, gospodarka, kultura*, pod red. W. Dziewulskiego, Opole 1975, s. 32-142.

wiele publikacji o dawnym rzemiośle brzeskim, zarówno autorów niemieckich, jak i polskich, pominięto z uwagi na ich wybitnie przyczynkarski charakter. Wspomniane wyżej prace autorów niemieckich posiadają wartość źródeł zastępczych, bowiem archiwa cechowe oraz znaczna część zasobów archiwum miejskiego w Brzegu uległy według posiadanych wiadomości zniszczeniu w schyłkowym okresie II wojny światowej⁴.

Potrzebę szerszego, źródłowego potraktowania zagadnienia rzemiosła miejskiego w dawnych wiekach odczuwa polska nauka historyczna, opierająca się na założeniach, iż podstawą badań jest problematyka społeczno-gospodarcza. Nakłada to na historyków obowiązek dokładnego przebadania nie tylko rozwoju organizacji cechowych, ale w związku z tym także śledzenia wszelkich przejawów ich życia prawnospołecznego. Jednym z drobnych, lecz ważkich przejawów tego życia są właśnie dawne pieczęcie cechowe, posiadające wartość źródła zarówno ikonograficznego, jak i pisanego. Poszerzają one w dużym stopniu podstawę źródłową, m.in. dziejów rzemiosła cechowego Brzegu, oraz wzbogacają wciąż niedostateczną jeszcze wiedzę z zakresu historii gospodarczej tego miasta.

Brzeg został lokowany w 1248 roku; otrzymał wówczas od piastowskiego księcia wrocławskiego, Henryka III Białego, średnie prawo miejskie. Miasto kilkakrotnie zmieniało swoją przynależność polityczną. Do 1290 roku należało do księstwa śląskiego, od 1311 roku – do księstwa legnicko-brzeskiego, w ramach którego od 1329 podlegało zwierzchnictwu czeskiemu, w 1526 roku wraz z Koroną Czeską dostało się pod panowanie Habsburgów (Austria), a w 1742 roku przyłączone zostało do Prus⁵.

Jednym z głównych zajęć mieszkańców Brzegu było objęte organizacją cechową rzemiosło, którego ciężar gatunkowy w miarę rozwoju gospodarczego wzrastał. Cechy brzeskie występowały już u schyłku XIII wieku. W ciągu XVI i XVII wieku bardzo rozwinęła się specjalizacja rzemiosła brzeskiego, co dowodnie świadczyło o postępującym podziale pracy. Rękodzieło brzeskie produkowało na zamówienia i na rynek. Niektóre cechy kilkakrotnie przedstawiały swoje statuty do zatwierdzenia właściwej władzy, a to z uwagi na zniszczenie dawnego statutu lub potrzebę wprowadzenia do niego poprawek czy też uzyskanie nowych uprawnień. Należy podkreślić, że w mieście późnofeudalnym do rękodzielników zaliczano również reprezentantów niektórych zawodów nierzemieślniczych, jak np. krojowników sukna, bogatych kramarzy, rybaków i szyprów⁶. O znaczeniu Brzegu jako silnego ośrodka wytwórczości rzemieślniczej świadczy fakt, iż w 1787 roku funkcjonowały tu 44 cechy; w mieście mieszkało wówczas 525 mistrzów 63 specjalności rękodzielniczych (w tym 113 w branży włókienniczej, 126 – w spożywczej, 98 – w odzieżowej, 57 – w metalowej i precyzyjnej)⁷.

⁴ Por. Gündel, op. cit., s. 17.

⁵ H. Bartsch, *Die Städte Schlesiens. (In den Grenzen des Jahres 1937)*, Dortmund 1977, s. 65.

⁶ Dziewulski, op. cit., s. 74, 76.

⁷ *Generalne tabele statystyczne Śląska 1787 roku*, wyd. i wstęp krytyczny T. Ładogórski, Wrocław 1954, s. 118-119, 128-129, 138-139, 148-149.

Podkreślić należy, iż przejście Śląska (z wyjątkiem księstwa cieszyńskiego i części księstw opawskiego i nyskiego) pod panowanie Prus w 1742 roku rozciągnęło na ten teren działanie ustawy (Reichsgesetz) z 1731 roku nakazującej rzemieślnikom posiadanie specjalnego zaświadczenia (Kundschaft) opatrzonego pieczęcią cechową. W literaturze podkreśla się, że ustawa ta w znaczny sposób przyczyniła się do rozwoju sfragistyki w krajach niemieckich⁸.

Najbardziej interesującym dokumentem odkrytym podczas prowadzonej kwerendy archiwalnej – jeśli idzie o liczbę wyciśniętych na nim pieczęci cechowych – okazał się kontrakt dzierżawny z 1743 roku dotyczący użytkowania browaru, zawarty między radą miejską Brzegu i mieszczaństwem z udziałem 27 cechów. Ów dokument opatrzony był pieczęcią miejską i 27 pieczęciami miejscowych korporacji rzemieślniczych⁹.

O początkach brzeskich pieczęci cechowych można mówić dopiero od czasu powstania zorganizowanego rzemiosła w okresie polokacyjnym, to jest od chwili pojawienia się samodzielnych korporacji rękodzielniczych (XIII-XIV wiek). W tym okresie niewątpliwie zaczęły wchodzić w życie również i brzeskie pieczęcie cechowe jako instrument legalizacji dokumentów wystawianych przez ówczesne związki rzemieślnicze funkcjonujące w tym mieście. Nie posiadamy na ten temat żadnych informacji. Wprowadzenie ich do urzędowania wiązało się z ogólnym procesem upowszechniania się pieczęci jako znaku rozpoznawczo-własnościowego, służącego do uwierzytelniania pism i dokumentów.

Godzi się w tym miejscu podkreślić, iż dawne pieczęcie cechów brzeskich są cennym, a niekiedy jedynym, źródłem do odtworzenia dziejów rzemiosła w tym mieście: obraz napieczętny zazwyczaj przedstawia atrybuty cechowe – typowe narzędzia pracy i gotowe wyroby, legenda (napis otokowy) zaś nierzadko pozwala określić organizację i status prawny danej korporacji. Utrwalone w godłach napieczętnych narzędzia i przedmioty typowej wytwórczości są plastycznym źródłem o zasadniczym znaczeniu dla badacza dawnego rękodzieła. Wyobrażenia ikonograficzne tych zabytków pozwalają bliżej poznać stosunki wytwórcze, a także poszczególne techniki rzemieślnicze. Wnikliwe badanie godła i treści napisów napieczętnych prowadzić może niejednokrotnie do wniosków nieosiągalnych na podstawie interpretacji źródeł pisanych. Poznanie zaś narzędzi i typowej produkcji pozwala lepiej zrozumieć samą istotę dawnego rękodzieła i jego dzieje. Mimo, iż dawne pieczęcie cechowe przedstawiają dużą wartość poznawczą i wydatnie wzbogacają naszą wiedzę o technice produkcji i gotowych wytworach, wymagają

⁸ E. Mummenhoff, *Der Handwerker in der deutschen Vergangenheit, Monographien zur deutschen Kulturgeschichte* 8, Leipzig 1908, s. 138; M. Pieper-Lieppe, *Westfälische Zunftsiegel, "Veröffentlichungen der Historischen Kommission Westfalens", Geschichtliche Arbeiten zur Westfälischen Landesforschung*, Bd. 8, Münster 1963, s. 3.

⁹ Archiwum Państwowe w Opolu – Oddział w Brzegu (dalej: AP Opole – Oddział Brzeg), Akta m. Brzegu, sygn. 391. Na owym dokumencie wyciśnięta była również pieczęć cechu mieszczańskiego, do którego m.in. należeli członkowie rady miejskiej, lekarze miejscy. Korporacja ta nie posiadała więc charakteru cechu rzemieślniczego i dlatego też jej pieczęci nie uwzględniono w inwentarzu.

też krytycznego podejścia; w wielu wypadkach rytownicy powielali anachroniczne wyobrażenia z motywów ikonograficznych lub schematyczne, zminiaturyzowane do rozmiarów tłoka, godła pieczętnego.

Pojęcie pieczęci ma dwojakie znaczenie i obejmuje właściwą pieczęć, czyli tłok pieczętny, oraz odcisk w masie plastycznej lub farbie wyciśnięty za pomocą tegoż instrumentu. Głównymi elementami badania tłoka pieczętnego są: 1. materiał, z jakiego został sporządzony, 2. forma tłoka, jego trzon lub uchwyt, 3. monogramy, napisy inskrypcyjne lub daty roczne wyryte na krawędzi tłoka, 4. najważniejsza jego część, podstawa z wyrytym negatywowo obrazem oraz napisem. O ile trzy pierwsze elementy pieczęci dostępne są badaniu jedynie na podstawie autopsji zachowanego zabytku, to ostatni znajduje odtworzenie swojej rzeźby w dochowany odcisku przy dokumencie lub akcie¹⁰. Jednakże przedmiotem badania jest też sam odcisk tłoka i dlatego należy uwzględnić masę plastyczną lub farbę, za pomocą której dokonano odcisku.

Analizując źródła sfragistyczne należy zwrócić uwagę na cechy zewnętrzne i wewnętrzne pieczęci. Na znamiona zewnętrzne składają się: materiał, z którego były wykonane tłoki pieczętnego i w którym była wyciskana właściwa pieczęć, oraz wymiary i kształt tłoka wraz z uchwytem. Cechy wewnętrzne – to obraz napieczętny, jego treść, legenda (napis napieczętny), język napisów napieczętnych, ich treść, układ oraz brzmienie, wreszcie daty roczne występujące w polu pieczęci.

Najistotniejsze znaczenie w badaniu dawnych pieczęci korporacji rzemieślniczych jako ważnego źródła historycznego o bardzo wielostronnej wartości prowadzącej w głąb zagadnień kultury materialnej, posiadają znamiona wewnętrzne. Obraz napieczętny, data i napis mówią bezpośrednio o rzemiośle, czasie powstania danego cechu bądź zatwierdzenia mu statutu lub też sprawienia tłoka, o mieście, w jakim ten związek rękodzielniczy funkcjonował i jakie grupy zawodowe reprezentował. Ponadto brzmienie legend napieczętnych pozwala naświetlić zagadnienie łączenia się rzemioślników w cechach pospólnych (zbiorowych), i to niejednokrotnie bez względu na przynależność produkcyjną.

Za najbardziej charakterystyczną cechę brzeskich pieczęci cechowych w epoce feudalnej należy uznać ich realizm. Rytownik bowiem, sporządzając tłok pieczęci cechowej, podstawowe elementy składowe jej godła odtwarzał na podstawie realnych, widzianych przez siebie wzorów.

Największą wartość i wymowę posiada ten materiał sfragistyczny, który w swojej treści ikonograficznej przedstawia wyobrażenia związane z wytwórczością i techniką dawnego rękodziela. W zasadzie godła napieczętnego cechów reprezentujących ten sam rodzaj wytwórczości były do siebie podobne, ponieważ we wszystkich prawie miastach dobierano jednakowe symbole (i to nie tylko w granicach tego samego regionu czy nawet kraju), a jedynie wyjątkowo wykraczano poza szablon. Zdarzały się niekiedy mniejsze lub większe różnice w szczegółach ujęcia i precyzji rysunku, wynikające z wprawy czy też indywidualności rytownika i jego dłuta. W związku z tym obserwuje się stereotyp symbolów zawodowych, który

¹⁰ M. Haisig, *Sfragistyka ogólna* [w:] *Sfragistyka*, pod red. S. Mikuckiego, Warszawa 1960, s. 125.

znajduje potwierdzenie również w badanym materiale źródłowym. Dlatego też można mówić o pewnym konserwatyzmie treści obrazowej pieczęci cechowych, wynikającym z przerysowania motywów ikonograficznych (na przykład na pieczęciach cechów szewskich).

Godła napieczęte cechów brzeskich posiadają laicki charakter i w pełni zazwyczaj zrozumiałą symbolikę, nawiązującą w motywach swojej obrazowej treści przeważnie do przedmiotów typowej wytwórczości oraz narzędzi pracy danego rękodzieła, a także surowca produkcyjnego. Stanowią je w zasadzie podstawowe narzędzia i produkty danego rzemiosła, jak na przykład nożyce krawieckie u krawców, but u szewców, podkowy u kowali, kłódki u ślusarzy, bułki i precle u piekarzy itp. Te symbole zawodowe niejednokrotnie umożliwiają poznanie najbardziej charakterystycznych narzędzi i wytworów oraz określenie ich konstrukcji w wypadku, gdy do naszych czasów nie zachowały się realia wykopaliskowe bądź realia zabytkowe i ikonograficzne, przechowywane w zbiorach muzealnych.

Godła występujące na pieczęciach cechów brzeskich można podzielić – według głównego tematu ich treści obrazowych – na osiem grup. Są to następujące typy wyobrażeń:

1. sceny z rzemieślnikami pracującymi w warsztatach: (pasamonicy – 1662 rok);

2. surowiec produkcyjny: kozły (białoskórniczy i zamszowniczy¹¹ – XVII wiek, jednocześnie owe kozły spełniały rolę tzw. trzymaczy heraldycznych), baran (rzeźniczy – koniec XVI wieku);

3. surowiec produkcyjny i narzędzia pracy: kozły i bliżej nieokreślone narzędzie garbarskie (kordybanicy – XVII wiek), kozły, topory i noże rzeźnicze, haki do zawieszania mięsa (rzeźniczy – 1663 i 1715 rok);

4. typowe narzędzia: pobijaki bednarskie, cyrkle (bednarze – połowa XVII wieku), wałki garbarskie, noże, kadź (białoskórniczy – 1780 rok), noże oraz inne nie dające się określić narzędzia (białoskórniczy i zamszowniczy – XVII wiek), cyrkle, kątownice, dłuta, strugi do drewna, stolarskie narzędzia pomiarowe (do znakowania) oraz narzędzia na jednym końcu haczykowato zakończone (stolarze – pieczęcie pospólnego cechu cesarskiego z 1644 roku oraz cechów stolarskich z 1666 i 1767 roku), cyrkle, kątownice, różne topory ciesielskie, zakładki do warsztatu stolarskiego (cieśle – 1613 rok i 1 połowa XVIII wieku), wałki garbarskie (czerwonoskórniczy – koniec XVI wieku), nożyce (krawcy – 1583 rok, początek XVIII wieku) wraz z igłą (1 połowa XVIII wieku), cyrkle, kątownice, kielnie trójkątne, młotki murarskie, piony na sznurku (ciężarki równoważne) w trójkąt-

¹¹ W dawnej Polsce byli garbarze prości, wyprawiający roślinnie skóry bydłące, czerwonoskórniczy, czyli garbarze skór miękkich, a więc lepszych bydłących na różne kolory, także garbnikami roślinnymi i białoskórniczy, stosujący wyprawę mineralną, ałunową – powiązani w jednym cechu z zamszownikami, stosującymi wyprawę tłuszczową, rymarze, safianicy i kordybanicy. Ci ostatni, zwani również czarnymi garbarzami, wyprawiali skóry kozłowe (kordyban), a także cielęce i owcze, specjalnym sposobem.

nym obramowaniu, linie (murarze – 1597 rok i koniec XVII wieku), mieszaki słodownicze (słodownicy – 1692 rok), nożyce postrzygackie (sukiennicy – 2 połowa XVI wieku), smyki gręplarskie służące do wymieszania wysuszonej sierści i rozbicia jej na puch przed rozpoczęciem spłśniania, szczotka złożona z ostu postrzygackiego¹² i nierozpoznane narzędzie w kształcie młotka o dwóch głowicach (bractwo czeladzi sukienników, czyli organizacji zrzeszającej czeladników – 16 [...] rok), szpachla do kitowania okien, narzędzie w kształcie kolby służące do wygładzania naczyń, linia i narzędzie do rżnięcia szkła (szklarze – początek XVIII wieku), łódź (szyprowie – 1675 rok);

5. wytwory pracy rzemieślniczej: uprząż z lejcami (rymarze – 1644 rok), trójkątna zdobna torebka damska (kaletnicy – 1644 rok), dzwon (ludwisarze – 1644 rok), konewka (konwisarze – 1644 rok), worek do pieniędzy (miechownicy – 1644 rok), podkowa (kowale – 1523 i 1644 rok), siodło (siodlarze – 1644 rok), kapelusz (kapelusznicy – 2. połowa XVI wieku), koło do pojazdu konnego, dyszel z orczycą i dwoma orczykami (kołodzieje i stelmachowie – 1505 rok), błam¹³ futra (kuśnierze – początek XVI wieku, 1564 rok i 1. połowa XVII wieku), woreczek skórzany, sakiewka i zdobna torebka damska (miechownicy, rękawicznicy i wackarze¹⁴ – 1732 rok), precle (piekarze – 1. połowa XVI wieku i 1662 rok), gotycki but na dwóch podstawkach o zakrzywionym szpicu (szewcy XVII wiek), siodło (siodlarze – 1580 rok), klucze i kłódka (ślusarze – 1661 rok) oraz same klucze (ślusarze – 1. połowa XVIII wieku), pistolety skałkowe (rusznikarze – 1661 rok i 1. połowa XVIII wieku), ostroga z bodźcem gwiazdzystym (ostrożnicy – 1661 rok i 1. połowa XVIII wieku), koło zębate i lewar do napinania kusz (wytwórcy dźwigarów – 1661 rok), kula z uchwytem do zawieszania (rusznikarze – 1. połowa XVIII wieku), tarcza zegarowa ze wskazówkami (zegarmistrze – 1. połowa XVII wieku), gwoździe (gwoździarze – 1. połowa XVIII wieku);

6. narzędzia i wyroby przedstawione razem: ramię do zawieszania, cyrkiel pomiarowy, imadło, kule metalowe (cyrklarze – koniec XVII wieku), garncarskie koło sponowe i zdobny dzban o dwóch uchach (garncarze – 1. połowa XVII wieku), forma do kapeluszy i kapelusz (kapelusznicy – 1789 rok), szydło, nieokreślone bliżej narzędzie pończosnicze, pończocha, rękawiczka (pończosznicy-dziewiarze – 1791 rok), zgrzebło, nożyce, pończocha, beret książęcy (pończosznicy ręcni – 1674 rok);

7. godła rzemiosła w połączeniu z herbem Brzegu: haftki, szpilki, igły, różne haczyki rybackie, przyrząd do wyciągania drutu oraz herb miasta: trzy kotwice

¹² Oset postrzygacki – przyrząd służący do czesania tkanin wełnianych w celu nadania im puszystości.

¹³ Błam zeszywano z określonej ustawowo liczby mniejszych skórek podobnego rodzaju; stanowiły one przedmiot handlu i zarazem ułatwiały życie okryć futrzanych.

¹⁴ Wackarze byli kaletnikami wyspecjalizowanymi w produkcji wacków, czyli ozdobnych woreczków skórzanych na pieniądze, ściąganych rzemyczkiem lub zamykanych na zameczek i zawieszanych na szyi. Rzemiosło to występowało przede wszystkim w XVI i XVII wieku., później powoli zanikało.

(igielnicy – 1622 i 1667 rok), trzy czółenka tkackie i trzy kotwice herbu miejskiego (poszewnicy i barchannicy¹⁵ – 1705 rok);

8. wyobrażenia symboliczne nie związane z przedmiotem wytwórczości: pięść trzymająca ukośnie hak o dwóch łukowatych żełęczach (cech pospólny – przełom XVI/XVII wieku), sierp księżycowy zwrócony różkami ku górze (mieczownicy – 1644 rok), promienie słoneczne (rzeźnicy – koniec XVI wieku), strzała pierzasta przeszywająca stylizowany but¹⁶ (szewcy – XVII wiek).

Wyobrażenia napieczątne występują w samym polu pieczęci lub są ujęte w ramach tarczy czy też kartusza. Całość kompozycji rysunku godła dopełniały i ożywiały niekiedy drobne, drugorzędne detale, jak np. gwiazdki, rozetki, lilijki, gałązki kwietne, ornamenty roślinne.

W badanym materiale pieczętnym występują też elementy heraldyczne w formie trzymaczy tarczy i godeł czy zwłaszcza korony rangowej, wieńczącej tarczę, kartusz lub wyobrażenie w polu, który to wyróżnik – zgodnie z zasadami klasycznej heraldyki – nie przysługiwał godłom korporacji – należy traktować jako motyw mający na celu podniesienie prestiżu symbolu zawodowego, nadanie mu większej powagi i godności. Na pieczęciach cechów brzeskich do tzw. trzymaczy heraldycznych należą:

1. dwa wspięte lwy trzymające między sobą tarczę z wyobrażonymi w jej polu narzędziami garbarskimi (białoskórnicy – 1780 rok) oraz formę do kapeluszy i kapelusz (kapelusznicy – 1789 rok);

2. dwa wspięte kozły trzymające między sobą dwa noże ułożone na krzyż (białoskórnicy i zamszownicy – XVII wiek); motyw ten – o czym już wspominaliśmy wyżej – najprawdopodobniej nawiązuje też do podstawowego dla tych rzemiosł surowca, tj. koźlich skór;

3. popiersie skrzydlatej postaci anielskiej (cech cesarski – 1644 rok; igielnicy – 1662 i 1667 rok; kowale – 1523 rok, kuśnierze – 1564 rok; piekarze – 1 połowa XVI wieku i 1662 rok; rzeźnicy – 1663 i 1715 rok; stolarze – 1666 rok);

4. popiersie jakby uzbrojone – opancerzone (kapelusznicy – 2 połowa XVI wieku, kuśnierze – początek XVI wieku).

Motywy tzw. trzymaczy heraldycznych nie składają się na treść właściwego godła, a stanowią jedynie ozdobę lub spełniają rolę udostojnienia obrazu całości godła.

¹⁵ Poszewnicy tworzyli zazwyczaj korporację rzemieślniczą wraz z płóciennikami. Wyjaśnić należy, iż poszewnicy wytwarzali tylko lepsze gatunki płótna pościelowego (stąd ich nazwa). Barchannicy natomiast produkowali barchan, tj. tkaninę bawełnianą o splocie płóciennym, jednolicie barwioną, lewostronnie drapowaną. Barchan znany był w Polsce już w XVII wieku; używano go na ciepłą bieliznę.

¹⁶ Wyobrażenie to, często występujące na pieczęciach cechów szewskich na obszarze niemieckojęzycznym, wiąże się z tradycją wywodzącą je rzekomo od szewca królewieckiego Hansa von Sagan, który w bitwie stoczonej przez Zakon Krzyżacki w 1370 roku odniósł ranę w nogę – E. Kittel, *Siegel*, Braunschweig 1970, s. 359. Motyw buta przeszyciego strzałą występuje też na wielu pieczęciach korporacji szewskich z terenu Śląska.

Natomiast korony, wieńczące wyobrażenia godeł białoskórników (1780 rok), białoskórników i zamszowników (XVII wiek), miechowników (1644 i 1732 rok – na pieczęciach pospólnych cechów cesarskiego oraz miechowników, rękawiczników i wackarzy), piekarzy (1 połowa XVI wieku i 1662 rok), pończoszników-dziewiarzy (1791 rok) oraz szewców (XVII wiek), spełniały funkcję oznaki rangowej, jak na pieczęciach herbowych. Należy podkreślić, iż korona występuje na pieczęciach wielu innych cechów piekarskich i szewskich na obszarze niemieckojęzycznym, w tym również śląskim¹⁷. Wiąże się to z tradycjami owych rękodzieł. Szewcy otrzymali to uprawnienie od cesarza Karola V (1500-1558), który odpowiednim przywilejem nadał im niegdyś we Flandrii, w dowód wdzięczności za udzieloną gościnę, prawo używania korony cesarskiej w godłach napieczętnych. Również tenże monarcha pozwolił piekarzom z Wiednia umieścić koronę w godle napieczętnym jako wyróżnienie za ich waleczność wykazaną podczas pierwszego oblężenia miasta w 1529 roku¹⁸.

Napis napieczętny jako drugi z elementów składowych treści wewnętrznej pieczęci występuje w ścisłym związku z tematem obrazowym godła cechowego. Obydwa elementy, tj. obrazowy i napisowy, nawzajem się uzupełniają. Legenda pieczęci cechowej, łącząc się ściśle z ikonografią wyobrażeń, zawiera w sobie bogactwo form i treści oraz odkrywa niekiedy momenty przedstawiające ślady wydarzeń z dziejów danego związku rzemieślniczego, czasem dopełniając obraz dziejów w szczegółach zatartych w pamięci pokoleń i nie utrwalonych w pisanych przekazach. Gdy godło ukazuje atrybuty korporacji cechowej, jak na przykład narzędzia pracy i wytwory rękodzieła, napis niejako uzupełnia i objaśnia godło, bliżej określając, jakie zawody były reprezentowane w danym cechu, a także z reguły podając nazwę miasta, w którym on funkcjonował.

W badanym materiale sfragistycznym (50 pieczęci) napis w otoku, to jest w kole zewnętrznym otaczającym centralne pole pieczęci, występuje na 47, w półotoku na jednej (krawcy – 1 połowa XVIII wieku); napisów nie posiadały pieczęcie murarzy (koniec XVII wieku) i warzywników (Kräuter)¹⁹ z 1743 roku (data dokumentu) – na tej ostatniej występują inicjały starszego cechu, Marcina Riechtera: "M-R".

Ważnym elementem poznawczym jest pismo legendy, które pozwala ustalić przybliżoną chronologię nia datowanych pieczęci cechowych, pozostających niekiedy całe wieki w użyciu. Cechy epigraficzne odwierciedlają tu właściwości stylu panującego w danym okresie, uwydatnione w rozwoju pisma w ogólności. W końcu XIV wieku pojawiła się w Polsce gotycka minuskuła (pismo małe),

¹⁷ D. Tomczyk, *Pieczęcie górnośląskich cechów rzemieślniczych z XV-XVIII wieku i ich znaczenie historyczne*, Opole 1975, s. 55-56, 106, 113, 118, 124-125, 131, 139-140, 145-146.

¹⁸ F. Heinevetter, *Oberschlesische Zunftsiegel*, "Oberschlesien im Bild", 1925, nr 45, s. 3; tenże, *Schlesische Zunftsiegel* "Schlesische Monatshefte" 1926, z. 2, s. 50. Autor ten mylnie podał zamiast Karola V – Karola IV.

¹⁹ Warzywników, tj. ogrodników podmiejskich hodujących warzywa, w epoce feudalnej zaliczano do rzemieślników.

charakteryzująca pismo napieczętnie całego XV wieku. U schyłku XV wieku, w związku z odrodzeniem pisma majuskulnego, zaczęła upowszechniać się kapi-tała renesansowa, zmieszana początkowo z gotyką minuskułą. Od XVI wieku napisy wyrażane były literami czystej majuskuły renesansowej, która w XVII wieku przeszła w zwykłą antykwę²⁰.

Na osobną uwagę zasługuje język legend napieczętnych. Najstarsze, nie zachowane do dziś pieczęcie cechów brzeskich z doby średniowiecza (do końca XV wieku), mogły posiadać napisy w języku łacińskim. W zebranym materiale źródłowym napisy w języku niemieckim występują na 37 pieczęciach, na dziesięciu – niemiecko-łacińskie, a tylko na jednej w języku łacińskim (kapelusznicy – 2 połowa XVI wieku); natomiast dwie pieczęcie – wspomiane już wyżej – nie posiadały napisów (murarze – koniec XVII wieku i warzywnicy – 1743 rok). Używanie języka niemieckiego było uzasadnione kolonizacją niemiecką i organizacją cechów (w tym również i w Brzegu) według wzorów zachodnich. Należy zauważyć, iż pieczęci z napisami niemieckimi używały również i korporacje rzemieślnicze składające się w zdecydowanej większości z Polaków²¹. Nasuwa się zatem przypuszczenie, że przewaga napisów miała swoje źródło raczej w tradycji; organizacja cechowa została zaszczipiona na Śląsku przez osadników niemieckich, którzy też początkowo panowali w tych założonych przez siebie korporacjach rzemieślniczych. Później używano napisów niemieckich nawet w cechach spolszczonych – zapewne na mocy swoistego prawa bezwładności, tak samo jak aż do XX wieku panowała w rzemiośle polskim terminologia niemiecka (przede wszystkim w nazwach narzędzi pracy), lekko tylko spolszczona. Swoista walka toczyła się w napisach napieczętnych między językiem niemieckim a łaciną, używaną w legendach na wzór pieczęci miejskich, chociaż rękodzielnicy języka tego niewątpliwie nie znali²².

Napisy na pieczęciach cechów brzeskich zawierają zazwyczaj całe wyrazy. Ograniczona jednakże powierzchnia tłoka pieczętnego, nie pozwalająca na rozmieszczenie całego napisu w pełnym brzmieniu, narzucała rytownikowi konieczność stosowania skrótów przez ucięcie wyrazu (suspensio) lub ściągnięcie wyrazów (contractio).

Przy odczytywaniu napisów zwraca uwagę fakt występowania błędów w legendach brzeskich pieczęci cechowych. Błędy w pisowni i składni, powiązane z błędami rytowniczymi, wskazują na nieudolność ręki rytownika (te pierwsze znajdują czasem wytłumaczenie w dowolności stosowanej wówczas pisowni) i niewątpliwie potwierdzają fakt rytowania pieczęci bez nadzoru właściwego ce-

²⁰ M. Haisig, *Studia nad legendą pieczęci miejskiej*, Wrocław 1953, s. 74-75.

²¹ I tak np. w latach 1660-1751 80 % członków cechów rzemieślniczych Olesna nosiło nazwiska polskie. Natomiast w Gorzowie Śląskim w latach 1730-1801 nazwiska polskie nosiło 69,5 % rękodzielników. Język legend na zabytkach sfragistycznych tych miast był następujący: niemiecki (6 pieczęci) i łaciński (1 pieczęć) w Oleśnie oraz niemiecki (2 pieczęcie) w Gorzowie Śląskim – D. Tomczyk, *Studia z dziejów rzemiosła Śląska Opolskiego przed epoką kapitalizmu*, Opole 1976, s. 84, 90-91, 133, 144-148; tenże, *Pieczęcie górnośląskich cechów...*, s. 120-121, 132-135.

²² Tomczyk, *Pieczęcie górnośląskich cechów...*, s. 60.

chu, w którym zresztą również mogło być wielu mistrzów nie znających sztuki pisania. Błędy w napisach mogą też pośrednio świadczyć o sytuacji ekonomicznej danych cechów. Korporacje takie na pewno nie były liczne i bogate, a zatem nie były w stanie zlecić wykonania tłoka uzdolnionemu rytownikowi, którego wynagrodzenie za taką usługę musiało być wysokie.

Przy braku daty napieczętej można na podstawie rodzaju pisma oraz elementów konwencji stylowej (wykrój i kształt tarczy oraz zdobnictwo) ustalić chronologię danej pieczęci, która w szczegółach wykonania odpowiada stylowi swoich czasów.

W rzeźbie pieczęci cechowej występuje także element chronologiczny, a więc daty roczne wyrażone za pomocą cyfr arabskich. Stosowanie elementu chronologicznego w sfragistyce cechowej ma całkowite uzasadnienie i szczególniejszą wymowę. Pieczęć danego cechu jako zewnętrzny wykładnik istnienia legalnej organizacji rękodzielniczej była używana niekiedy przez całe stulecia, zachowując ślad swej egzystencji na aktach i dokumentach uwierzytelnianych jej odciskiem. Dlatego też ustalenie chronologii tłoka pieczęci cechowej jest niejednokrotnie trudniejsze niż ustalenie chronologii pieczęci osoby fizycznej, która posługiwała się nią tylko w okresie swego życia i działalności. Organizacja cechuwa jako osoba prawna używała pieczęci niekiedy przez całe stulecia, a rola jej kończyła się zazwyczaj dopiero na skutek zużycia, zaginięcia tłoka czy też w rezultacie zmian w strukturze organizacyjnej danej korporacji, jak np. wyodrębnienie się jednego lub kilku rzemiosł z cechu pospólnego (zbiorowego) czy też przystąpienie nowych rękodzieli do wspólnego związku cechowego.

Na pieczęciach cechów brzeskich daty występują dość często. Pojawiają się one:

1. w otoku – w końcowej części napisu (cech cesarski – 1644 rok, białoskórnicy – 1780 rok), igielnicy – 1662 i 1667 rok, miechownicy, rękawicznicy i wackarze – 1732 rok, pasamonicy – 1662 rok, piekarze – 1662 rok, pończoszniczy ręczni – 1674 rok, poszewnicy i barchannicy – 1705 rok, rzeźnicy – 1663 i 1715 rok, siodlarze – 1580 rok, słodownicy – 1692 rok, stolarze – 1666 rok, sukiennicy (bractwo) – 16(...) rok, szyprowie – 1675 rok;

2. w polu tarczy (kowale – 1523 rok, murarze – 1597 rok);

3. nad tarczą (kołodzieje i stelmachowie – 1505 rok, krawcy – 1583 rok);

4. po bokach tarczy (kuśnierze – 1564 rok, rybacy – 1655 rok, stolarze – 1767 rok, ślusarze, rusznikarze, ostrożnicy, zegarmistrzowie i wytwórcy dźwigarów – 1661 rok);

5. pod godłami (kapelusznicy – 1789 rok, pończoszniczy – dziewiarze – 1791 rok);

6. po bokach godeł (cieśle – 1613 rok, murarze – 1600, pieczęć sprawiona w końcu XVII wieku).

Daty te (za wyjątkiem jednego przypadku) wskazują na czas powstania tłoka, a zatem określają rok jego sprawienia.

Inwentarz pieczęci cechów brzeskich XVI-XVII wieku

Opracowany inwentarz obejmuje łącznie 50 pozycji, w tym 25 tłoków pieczętnych, 24 odciski lakowe i opłatkowe, występujące na aktach i dokumentach cechów brzeskich z lat 1726-1803 oraz jeden odcisk woskowy (sukiennicy – 2 połowa XVI wieku) z niezachowanego do dziś dokumentu. Każda pozycja ujęta w niniejszym opracowaniu zawiera następujące elementy szczegółowego opisu: treść ikonograficzną, czyli godło, legendę (napis napieczętny), nazwę cechu, materiał pieczęci; przy opisie tłoków podano ich chronologię i surowiec, przy opisie zaś oryginalnych odcisków – chronologię pieczęci, datę jej odcisku na akcie oraz rodzaj masy plastycznej. Opis uzupełniają dane określające cechy zewnętrzne, a więc: kształt, wymiary, przy tłokach zaś także ich wysokość wraz z trzonem uchwytu oraz elementy zdobnicze. W opisach uwzględnione zostały również właściwości stylowe rzeźby obrazu napieczętnego. Przy ustalaniu położenia motywów składowych godła strona dostrzegana przez widza jako lewa określona została jako prawa, tj. zgodnie z opisem heraldycznym. Ostatnia pozycja inwentarza podaje miejsce przechowywania danej pieczęci, sygnaturę archiwalną opieczętowanego nią aktu lub numer inwentarza muzealnego. W wypadku opublikowania danej pieczęci lub zamieszczenia jej opisu – również odnośną literaturę. Zgromadzone zabytki pieczętno zestawione zostały w porządku alfabetycznym według cechów.

1. Bednarze – połowa XVII wieku

W polu wczesnobarokowego kartusza skrzyżowane ze sobą dwa pobijaki bednarskie, po bokach dwa cyrkle, u góry i dołu po gwiazdce. W otoku napis: "S DER. BVTNER. ZECH SIGEL. ZV. BRIGE".

Pieczęć lakowa o śr. 26 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

2. Białoskórniczy – 1780 rok

Owalna tarcza, pod koroną trzymana przez dwa wspięte po bokach lwy, stojące na małych cokołach. W polu tarczy skrzyżowane ze sobą narzędzia garbarskie (wałek i dwa noże), pod tarczą zaś kadź garbarska. W otoku, zaczynającym się od rozetki i uzupełnionym cyframi roku, napis: "MITTELS SIEGEL DER LOHGERBER Z: BRIEG 1780" (data sprawienia tłoka).

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany, toczone, silnie profilowany. Wymiary: płytka 34/31 mm (owalna), wys. 80 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H – 1643.

3. Białoskórniczy i zamszownicy – XVII wiek

W polu dwa wspięte kozły trzymające dwa noże ułożone na krzyż, powyżej dwa inne trudne do rozpoznania narzędzia i rozetka. Nad całością zarys korony. W otoku, którego końcowa część prawie nieczytelna z powodu zatarcia, napis: "DER WEISGERB VND SEMISCHMACHER ZV [BRIE]G".

Pieczęć opłatkowa o śr. 28 mm na akcie z 1789 roku. – AP Opole, Cech białoskórników i zamszowników m. Brzegu, sygn. II – 49 – 1/54.

4. Cech cesarski – 1644 rok

Na zdobnej tarczy barokowej z anielskim popiersiem u góry wyobrażenia ujęte w dziewięciu odcinkach pola dzielonego w kratę. Na tarczy wyobrażone: 1. cyrkiel i kątownica (stolarze), 2. uprząż z lejcami (rymarze), 3. trójkątna zdobna torebka damska (kaletnicy), 4. dzwon (ludwisarze), 5, konewka (konwisarze), 6. mieżek do pieniędzy pod koroną (miechownicy), 7. podkowa zwrócona ocelami na dół (kowale), 8. trzy miecze wbite w sierp księżycowy zwrócony rożkami ku górze (mieczownicy), 9. siodło (siodlarze). Po bokach tarczy 4 gałązki kwietne. W otoku napis: "DER. LOEBLICHEN. KEISER. ZECH. INSIGILL. IN BRIGK 1644" (data sprawienia tłoka); zamiast kropek drobne gwiazdki.

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany gładko toczony. Wymiary: śr. 39 mm, wys. 120 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H – 1704. – Pieczęć lakowa na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Opola, sygn. 391.

5. Cech pospólny ²³ – przełom XVI/XVII wieku

W tarczy o wykroju renesansowym pięść trzymająca ukośnie ułożony hak o dwóch żeleźcach. Przedmiot ten, przypominający wyglądem kotwicę, jest wyobrażeniem symbolicznym. W otoku napis: "SIGIL. DER. GEMENE. CECHE" (w miejsce kropek drobne gwiazdki 6-ramienne).

Pieczęć lakowa o śr. 23 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

6. Cieśle – 1613 rok

W polu rozwarty cyrkiel, którego główka wychodzi w pole otokowe, niżej kątownica oraz trzy różne topory ciesielskie, u dołu zaś ułożona poziomo zakładka do warsztatu stolarskiego. Po bokach cyfry roku: 16-13 (data sprawienia tłoka). Napis otokowy, zaczynający się od główki cyrkla, kończą dwie rozetki: "– DER ZIMMERLEVTHANDT WERCKS SIGEL IN BRIEG:–". Tłok w całości wykonany z mosiądzu, o profilu odwróconego stożka. Wymiary: śr. 42 mm, wys. 65 mm. – Muzeum Narodowe we Wrocławiu, nr inw. S-X-114.

7. Cieśle – 1 połowa XVIII wieku

Pieczęć ściśle odwzorowana z opisanej wyżej, posiada identyczne godło i napis otokowy jak pieczęć z 1613 roku.

Pieczęć lakowa o śr. 38 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

8. Cyrklarze ²⁴ – koniec XVII wieku

W polu pieczęci rozwarty cyrkiel pomiarowy, ramię do zawieszania, poniżej imadło, a po bokach jakby dwie metalowe kule. W nadniszczonym otoku napis rozpoczyna rozetka: "DAS LOB: H: W: S[IEGEL] [Z]IERCKEL-SCHMIDT. [IN] [BRI]EG".

²³ Cech pospólny powstał w 1520 roku; według późniejszych danych należeli do niego białoskórnicy, farbiarze czarni, mydlarze, powroźnicy i koszykarze – Dziwulski, op. cit., s. 75.

²⁴ Cyrklarze (ślusarze-narzędziownicy) produkowali bardziej precyzyjne narzędzia pracy, jak cyrkle pomiarowe i kreślarskie, różnego typu imadła warsztatowe (w szczególności

Pieczęć lakowa o śr. 31 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

9. Czerwonoskórnicy – koniec XVI wieku

Tarcza renesansowa w otoczeniu trzech gwiazdek, a w jej polu gwiazdka i nieokreślone przedmioty (jakby dwa wałki garbarskie?), bowiem rzeźba pieczęci jest częściowo zatarta. W otoku napis: "S DER. GERBER CVM. BRIGE" (w miejsce kropek drobne gwiazdki).

Pieczęć lakowa o śr. 32 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391. (Na tymże dokumencie – obok wyciśniętej pieczęci – widnieje adnotacja, iż był to cech czerwonoskórników (Rotgerber); napis napieczętny określa ową korporację jako garbarzy, co jest pojęciem ogólnym).

10. Garncarze (pieczęć majstrów) – 1 połowa XVII wieku

W polu barokowego kartusza zdobny dzban o dwóch uchach z trzema kwiatami wewnątrz, stojący na garncarskim kole sponowym. Napis otokowy rozpoczyna czterolistna rozetka: "DER. TEPPER. MEISTER: SIGEL: IN: BRIECK" (napis w otoku kończy się ornamentem liniowym).

Pieczęć lakowa o śr. 35 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

11. Igielnicy – 1662 rok

W kartuszu o wykroju graniastym haftka z ujętymi w jej polu trzema szpilkami, przyrząd do wyciągania drutu, haftka z ujętymi w jej polu trzema igłami, poniżej trzy kotwice herbu miejskiego, a po bokach różne haczyki rybackie. Nad górną krawędzią tarczy popiersie anielskie. W lekko nadniszczonym otoku napis rozpoczyna rozetka: "DER. NADLER. ZECH. SIGEL. IN. BRIEGE. [A]NNO. 1662" (data sprawienia tłoka).

Pieczęć lakowa o śr. 42 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

12. Igielnicy – 1667 rok

W polu tarczy o kartuszowych krawędziach bocznych, trzymanej u góry przez popiersie anielskie, wyobrażenia: dwie haftki, a w polu każdej z nich ujęte trzy szpilki, narzędzie do wyciągania drutu, poniżej trzy kotwice herbu miejskiego, po bokach których dwa haczyki rybackie. W otoku napis: "+SIGIL-VM: DER: NADLER: ZECH: IN: BRIEG. 1.6 6.7:" (data sprawienia tłoka).

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany, toczony i zdobiony. Płytką tłoka wpuszczona w mosiężną tulejkę, opasującą uchwyt. Wymiary: śr. 30 mm, wys. 135 mm. – Muzeum Narodowe we Wrocławiu, nr inw. S-X-136.

13. Kapelusznicy – 2 połowa XVI wieku

Ukośnie ułożony kapelusz z piórkiem w renesansowej tarczy, trzymanej przez jakby uzbrojone (opancerzone) popiersie. W otoku, przerwany u góry przez główkę popiersia, napis: "– SIGILLVM. PILEATORVM BREG –".

do pilników), kombinowane młoty składane itp. narzędzia potrzebne w produkcji innych rzemiosł – M. Haisig, *Rzemiosła kowalsko-ślusarskie na Śląsku do połowy XVIII wieku*, Wrocław – Opolo 1962, s. 53.

Pieczęć lakowa o śr. 30 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

14. Kapelusznicy – 1789 rok

W polu pieczęci forma do kapeluszy i kapeluszy trzymane przez dwa wspięte lwy stojące na podstawie. Pod podstawą cyfry roku: 1789 (data sprawienia tłoka). Napis otokowy zaczyna rozetka: "DAS LOBLICHE HUTHMACH: MITEL: Z: BRIEG".

Tłok wraz z uchwytem wykonany z mosiądzu, w kształcie czworoboku. Uchwyt w górnej części odłamany. Wymiary: śr. 31 mm, wys. 35 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1656.

15. Kołodzieje i stelmachowie – 1505 rok (?)

W polu wczesnorenansowej tarczy otoczonej po bokach ornamentami arabskimi – koło do pojazdu konnego, poniżej dyszel z orczyką i dwoma orczykami. Nad tarczą cyfry roku: 1505 (zapewne data powstania cechu, gdyż nie odpowiada ona chronologii tłoka, który przypuszczalnie został wykonany dopiero w połowie XVI wieku). W otoku napis: "RADEMACHER. VND STELLMACHER. CZVM BRIG." (w miejsce kropek gwiazdki).

Tłok brązowy, uchwyt drewniany, wysoki, toczony, o przekroju kolistym. Na uchwycie znajdują się ornamenty i napis: "MERTEN. RABE. 1519". (Uchwyt pochodzi zapewne z innego tłoka). Wymiary: śr. 35 mm, wys. 245 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1690. – Pieczęć lakowa na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

16. Korzybanicy – XVII wiek

W polu niewyraźnie zarysowanego kartusza kula i dwa bliżej nieokreślone skrzyżowane narzędzia garbarskie umieszczone między dwoma wspiętymi ku sobie kozłami. U dołu dwa dalsze nie rozpoznane narzędzia. Napis otokowy rozpoczyna rozetka: "ZECH SIGEL DER CORDVANER IN BRICK".

Pieczęć lakowa o śr. 30 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

17. Kowale – 1523 rok

W polu kartusza późnorenansowego, którego dolna krawędź przerywa napis w otoku, podkowa zwrócona ocelami w dół, niżej zaś cyfry roku: 1523 (odczyt ostatniej cyfry roku wskutek zamazania rysunku niepewny). Nad tarczą skrzydlate popiersie anielskie przerywające napis otokowy: "–S. DR. SCHMIET. Z. BRIC–" (ostatni wyraz zachodzi do wnętrza pola).

Pieczęć lakowa o śr. 31 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

18. Krawcy – 1583 rok

W tarczy późnorenansowej rozwarte nożyce zwrócone ostrzami ku górze na tle gałązki kwietnej i cztery rozsiane rozetki. Nad górną krawędzią tarczy cyfry roku przedzielone rozetką pośrodku i kropkami: 1.5.8.3. (data zatwierdzenia statutu lub sprawienia tłoka). W otoku napis: "IN: SIGIL: DER: SCHNEITER: ZECH IN: BRIGK".

Tłok mosiężny, uchwyt żelazny ośmioboczny, w części górnej spłaszczony od uderzeń (nacisku). Wymiary: śr. 35 mm, wys. 133 mm. – Muzeum Piastów Ślą-

skich w Brzegu, nr inw. H-1707. – Pieczęć lakowa na akcie z 1802 roku. – AP Opole, Akta m. Opola, sygn. II-1/2046, k. 118.

19. Krawcy – początek XVIII wieku

W polu tarczy rozwarte nożyce zwrócone ostrzami ku górze na tle ustawionej pionowo igły. W otoku, rozpoczynającym się od rozetki, napis: "SCHNEIDER MITTEL. SI. Z. BRIEG".

Tłok mosiężny, uchwyt żelazny o przekroju kwadratu ze ściętymi narożnikami (8), w górnej części spłaszczony od uderzeń. Wymiary: śr. 21 mm, wys. 77 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1709.

20. Krawcy – 1 połowa XVIII wieku

W polu rozwarte nożyce zwrócone ostrzami ku górze, po bokach nożyc dwie gałżki. U góry w półłuku napis: "I BRIEG".

Pieczęć lakowa typu sygnetowego o śr. 22 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

21. Kuśnierze (pieczęć majstrów i czeladników) – początek XVI wieku

Tarcza późnogotycka trzymana przez popiersie jakby uzbrojone (opancerzone), w jej polu błam futra. Główka popiersia przerywa napis w otoku: "–MEISSTER. VND: GESELLEN. CZVM. BRIGE.–". (Mimo, iż napis otokowy nie wymienia nazwy rzemiosła, to jednakże wizerunek godła napieczętnego mówi o rodzaju rękodziela).

Tłok brązowy, uchwyt drewniany, toczony, wpuszczony w tulejkę z brązu połączoną z płytką tłoka za pomocą lutowania. Wymiary: śr. 30 mm, wys. 105 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1700.

22. Kuśnierze – 1564 rok

W polu renesansowej tarczy trzymanej przez popiersie anielskie – błam futra, po bokach tarczy cyfry roku: 15-64 (data sprawienia tłoka). W otoku, przerwanym u góry przez popiersie anielskie, znajduje się napis: "– SIGL D. KVRSNER. I: BRIGE – " (po wyrazie "SIGL" 6-ramienna gwiazdka).

Pieczęć lakowa o śr. 30 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

23. Kuśnierze – 1 połowa XVII wieku

W polu półokrągła tarcza z błamem futra trzymana przez półpostać anielską, dołem wchodząca w otok. W otoku, przerwanym u dołu przez krawędź tarczy, napis: "SIGEL. D. KVRSNER. I. BRIGE".

Tłok mosiężny, uchwyt żelazny o przekroju kwadratu ze ściętymi narożnikami (8). Wymiary: śr. 24 mm, wys. 57 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1691.

24. Miechownicy, rękawicznicy i wackarze – 1732 rok

W tarczy o wykroju hiszpańskim, ułożonej na tle kartuszkowych ornamentów, godła miechowników, rękawiczników i wackarzy: woreczek skórzany, po bokach zaś sakiewka i zdobna torebka damska. U góry, po bokach korony, dwie rozetki. W otoku napis: "ZECHS: D. BEVTLER. HANTSCHVCH. VND. WATZRE-MACHER. IN BRIEG 1732" (data sprawienia tłoka; litery S i D – odwrócone).

Tłok mosiężny, uchwyt żelazny ośmioboczny. Wymiary: śr. 42 mm, wys. 90 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1702. – Pieczęć opłat-

kowa na akcie z 1740 roku. – AP Opole, Cech rękawiczników m. Brzegu, sygn. II-49-1/47.

25. Murarze – 1597 rok

W polu tarczy o wykroju renesansowym, ujętej w dwie gałązki palmowe, wyobrażone narzędzia: cyrkiel rozwarty, kątownica, kielnia trójkątna, młotek murarski, pion na sznurku (ciężarek równoważny) w trójkątnym obramowaniu oraz pośrodku na ułożonej poziomo linii cyfry roku wkomponowane w składowe motywy godła: 1-5-9-7 (data sprawienia tłoka z okazji powstania cechu)²⁵. W górnej części tarczy, po obu stronach główki cyrkla, dwa zdobne krzyżyki czterolistne. W otoku, którego zewnętrzna krawędź posiada girlandową obwódkę, napis: "+DER. MAEVRER. ZECH SIEGEL IN BRIEG".

Tłok mosiężny wpuszczony w mosiężną tulejkę, opasującą drewniany, toczony uchwyt. Wymiary: śr. 37 mm, wys. 130 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1694.

26. Murarze – koniec XVII wieku

W polu pieczętnym rozwarty cyrkiel, po bokach którego dwie rozetki, kątownica, niżej poziomo ułożona linia, a pod nią kielnia trójkątna, młotek murarski i trójkąt z pionem na sznurku. Po bokach godeł, w części środkowej, cyfry roku: 16-00 (zapewne data zatwierdzenia statutu, bowiem rzeźba pieczęci wskazuje, iż została ona sprawiona w końcu XVII wieku).

Pieczęć sygnetowa (bez napisu) lakowa o śr. 21 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

27. Pasamonicy – 1662 rok

W polu wewnątrz wielonicielniczowego warsztatu tkackiego pasamoników z rzemieślnikiem przy pracy. Na lewo kółko zębate, poniżej koło zębate oparte na stojaku. Po prawej stronie warsztatu widoczne drobne czółenka tkackie. W girlandowym otoku napis rozpoczyna rozetka: "SIGIL DER POSAMENTIRER IN BRIEG AO 1662" (data sprawienia tłoka).

Pieczęć lakowa o śr. 41 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

28. Piekarze – 1 połowa XVI wieku

Tarcza renesansowa trzymana przez popiersie anielskie, którego główka wchodzi w pole otokowe. W polu tarczy precel poziomo ułożony pod trójlistną koroną. W otoku napis: "BECKEN CZV DEM BRIGE" (poszczególne słowa oddzielają gwiazdki 5-ramienne). Po bokach główki, wchodzącej w otok, dokończenie napisu: "SIE" (SIEGEL). Tłok brązowy, uchwyt żelazny, ciężki, zwężający się nad płytką tłok na kształt gruszki. Uchwyt zapewne został dorobiony później. Wymiary: śr. 30 mm, wys. 63 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1708.

29. Piekarze – 1662 rok

Tarcza z preclem poziomo ułożonym pod koroną, trzymaną u góry przez półpostać anielską. Tarczę zdobią po bokach trójkwietne gałązki. W otoku, prze-

²⁵ Cech murarski w Brzegu powstał w 1597 roku – Dzięwulski, op. cit., s. 75.

rwany u góry przez wizerunek anioła, napis: "– SIGEL. DER. BECKER. ZECHE. IN. BRIG. 1662 –"(data sprawienia tłoka).

Tłok wykonany z żelaza. Uchwyt, zwężając się nad płytką tłoka, ma kształt gruszki i posiada 8 kantów. Wymiary: śr. 40 mm, wys. 125 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1696. – Pieczęcie opłatkowe na aktach z lat 1749 i 1803. – AP Opole, cech piernikarzy m. Nysy, sygn. II-17-34/13. – Niedokładny opis tłoka i reprodukcję zamieścił Gündel, op. cit., s. 17, nr 64.

30. Pończoszniczy-dziewiarze – 1791 rok

Pod koroną dwa skrzyżowane narzędzia pończosznicze, po bokach: z prawej – pończocha, z lewej – rękawiczka zwrócona palcami ku górze, poniżej sztydło, u dołu zaś cyfry roku przedzielone kropkami: .17.91. (data sprawienia tłoka). W otoku, zaczynającym się od poziomo ułożonego listka, napis: "ZUNFT. SI: DER STRUMBFF. WUERCKER. ZU. BRIEG".

Tłok mosiężny wpuszczony w taką tulejkę, opasującą drewniany, toczony i profilowany uchwyt. Wymiary: śr. 38 mm, wys. 110 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1648.

31. Pończoszniczy ręczni – 1674 rok

W tarczy obramowanej po bokach jakby spływającymi labrami, dzielonej krzyżem prostym na cztery odcinki, wyobrażenia: pończochy, beretu książęcego, nożyc i podstawowego narzędzia pończoszniczego – zgrzebła. Nad górną krawędzią tarczy skrzydlate popiersie anielskie. W otoku napis rozpoczyna rozetka: ".IN: SIGIL: DER: STRICKER: ZVM: BRIEGK: ANNO 1674" (data sprawienia tłoka).

Tłok wraz z uchwytem wykonany z mosiądzu, uchwyt w kształcie kopuły opatrzonej otworem. Wymiary: śr. 40 mm., wys. 45 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1654.

32. Poszewnicy i barchannicy – 1705 rok

W polu kartusza późnobarokowego, pokrytego delikatnymi arabeskami, trzy członka tkackie otaczające trzy kotwice herbu miejskiego. Po bokach kartusza dwa zdobne ornamenty roślinne i dwie drobne 6-listne rozetki (u dołu). W nadniszczonym nieco otoku, którego zewnętrzna krawędź posiada girlandową obwódkę, napis "DER. ZÜCHNER. V PA[RC]HNER. ZECH. SIGEL. IN BRIG. AO. 1705." (data sprawienia tłoka).

Pieczęć lakowa o śr. 33 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

33. Rybacy – 1655 rok

W kartuszu liniowym dwie skrzyżowane ryby, cztery rozsiane gwiazdki i cyfry roku po bokach kartusza: 16-55 (data sprawienia tłoka). W częściowo zatartym otoku można tylko odczytać: "SIGIL. DER. FISCHER IN[...]".

Pieczęć lakowa (spłaszczona) o śr. 36 mm na akcie z XVIII wieku (brak daty rocznej). – AP Opole, Cech rybaków m. Brzegu, sygn. II-49-1/7.

34. Rybacy (pieczęć bractwa czeladniczego) – 1 połowa XVIII wieku.

W polu dwa skrzyżowane karpie na tle wiosła, a po bokach dwie gwiazdki

6-ramienne. W nadnieszczonym otoku napis: "SIGIL.. DER.. FISCHER KNECHTE: (...) C. VOM: BRIGE [...]".

Pieczęć lakowa (częściowo uszkodzona) o śr. 35 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opolo – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

35. Rzeźnicy – koniec XVI wieku

W polu stojący na grzbiecie pagórka baran w prawo zwrócony, u góry promienie niewidocznego słońca. Napis otokowy kończy ornament arabeskowy: ".S. DER. FLEISCHER. VON. BRIGE." (zamiast kropek gwiazdki 6-ramienne).

Tłok srebrny, uchwyt drewniany, toczony, wbity w płytkę tłoka. Wymiary: śr. 29 mm, wys. 115 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1697. – Pieczęć lakowa na akcie z 1743 roku. – AP Opolo – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

36. Rzeźnicy – 1663 rok

W polu wydłużonej tarczy, trzymanej po bokach przez dwa wspięte kozły i podtrzymywanej u góry przez skrzydlate popiersie anielskie, wyobrażone: dwa skrzyżowane noże rzeźnicze, pośrodku dwa skrzyżowane topory, u dołu hak do zawieszania mięsa i sześć drobnych jakby rozetek rozsianych po całym polu tarczy. W girlandowym otoku napis rozpoczyna rozetka: "DER. FLEISCHER. ZUM. BRIGE. ZECHE. SIGEL. AO 1663" (data sprawienia tłoka).

Tłok mosiężny wpuszczony w tulejkę opasującą drewniany, toczony uchwyt. Wymiary: śr. 44 mm, wys. 136 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1701.

37. Rzeźnicy – 1715 rok

W polu tarczy trzymanej po bokach przez dwa wspięte kozły i podtrzymywanej u góry przez popiersie anielskie identyczne wyobrażenia, jak na opisanej wyżej pieczęci z 1663 roku. W girlandowym otoku, zaczynającym się od rozetki, napis: "DER FLEISCHER ZUM BRIGE ZEGHE SIGEL AO 1715" (data sprawienia tłoka). (Przy wyrazach: "ZUM" i "ZEGHE" litera "Z" odwrócona, ponadto w słowie "ZEGHE" popełniono błąd rytowniczy, winno być "ZECHE").

Tłok wykonany w całości z miedzi, ciężki, o kształcie kolistym, skopiowany z pieczęci opisanej wyżej. W dolnej części uchwytu inicjały: "DB", "FBK". Wymiary: śr. 48 mm, wys. 155 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1651.

38. Siodlarze – 1580 rok

W polu renesansowej tarczy otoczonej czterema drobnymi gwiazdkami i lilijką – emblemat rzemiosła: siodło. W otoku, uzupełnionym cyframi roku, napis rozpoczyna rozetka: "SIGILLVM. DER. SATLER. ZVM. BRIG. 1580" (data sprawienia tłoka).

Tłok brązowy połączony z taką tulejką, do której wpuszczony jest drewniany, toczony uchwyt. Wymiary: śr. 34 mm, wys. 68 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1699.

39. Słodownicy – 1692 rok

W polu pieczęci dwa skrzyżowane mieszaki słodownicze na tle gałązki z jedną rozetą oraz zdobnego ornamentu w części dolnej. Po bokach dwie zdob-

ne czterolistne rozety. W otoku, częściowo uszkodzonym, napis: "DER MEL-ZE[R] ZECHE. SIEGEL. IN. BRIEG. 1692" (data sprawienia tłoka).

Pieczęć lakowa o śr. 32 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

40. Stolarze – 1666 rok

W polu tarczy trzymanej przez popiersie anielskie skrzyżowane ze sobą: cyrkiel zwrócony ramionami w dół, dłuto, narzędzie na jednym końcu haczykowato zakończone i kątownica. Po bokach tarczy dwie gałązki kwietne. W delikatnym girlandowym otoku napis uzupełniony cyframi roku: "MEISTER: VND: GESE-LEN: IN: BRIGK: 1.6.6.6:" (data sprawienia tłoka). (Chociaż napis napieczony nie wymienia cechu, to jednakże wizerunek godła dowodnie świadczy o tym, iż była to pieczęć stolarzy).

Tłok w całości wykonany z żelaza, uchwyt w kształcie ośmioboku. Wymiary: śr. 38 mm, wys. 125 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1692.

41. Stolarze – 1767 rok

W polu kolistej, o barokowym obramieniu tarczy, wyobrażone: rozwarty cyrkiel, kątownica, strug i stolarskie narzędzie pomiarowe (do znakowania). U dołu cyfry roku przedzielone narzędziami: 17-67 (data sprawienia tłoka). W otoku, którego zewnętrzna krawędź posiada girlandową obwódkę, napis rozpoczyna i kończy rozetka: "DAS: TIESCHLER: MIETTEL: IN: BRIEG".

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany, kolisty, wpuszczony w tulejkę. Wymiary: śr. 36 mm., wys. 138 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1693.

42. Sukiennicy – 2 połowa XVI wieku

W liniowej tarczy o wykroju renesansowym nożyce postrzygackie, po bokach tarczy dwie rozetki, nad górną krawędzią zaś – siedem rozetek. W otoku napis: "ZECH SIG.IL. DER TVCHMACHER" (litera "Z" odwrócona).

Pieczęć woskowa o śr. 30 mm, ujęta w miseczkę ochronną, z boku której wystaje pasek pergaminowy, przy pomocy którego była niegdyś przewieszona przy nieznanym dokumencie. Można przypuszczać, iż pieczęć ta, nie posiadająca w otoku nazwy miejscowości, odnosi się jednak do cechu brzeskich sukieników, bowiem znajduje się w tece z ich dokumentami. – AP Opole, Cech sukienników m. Brzegu, sygn. II-49/79 (jest to sygnatura innego dokumentu, obok którego znajduje się owa pieczęć).

43. Sukiennicy (bractwo czeladnicze) – XVII wiek

W polu dwa skrzyżowane smyki gręplarskie, u góry szczotka złożona z ostu postrzygackiego do drapania powierzchni sukna po folowaniu, na dole narzędzie przypominające wyglądem jakby młotek o dwóch głowicach, z prawej zaś strony inicjały: "SP". Reszta pola zatarta. W otoku napis czytelny tylko częściowo: "[...] TVCH. KNAPEN [I]N BRIGK 16[...]" (data sprawienia tłoka).

Pieczęć opłatkowa o śr. 29 mm (częściowo zatarta) na akcie z 1726 roku. – AP Opole, Cech sukienników m. Nysy, sygn. II-17-31/26.

44. Sukiennicy – 2 połowa XVII wieku

W polu owalnego kartusza barokowego rozwarte nożyce postrzygackie zwrócone ostrzami ku górze, po bokach zaś smyki gręplarskie. W otoku odgraniczonym podwójną linią perełkową napis rozpoczyna i kończy rozetka: "SIGILVM. DER. TVCHMACHER. ZVM. BRIGE".

Pieczeń lakowa o śr. 29 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

45. Szewcy – XVII wiek

W polu stylizowany gotycki but na dwóch podstawkach o zakrzywionym szpicu, przebity ukośnie strzałą pierzastą skierowaną grotem ku górze. Na otworze (cholewie) buta korona, koniec szpica zakrywa jakby żołędź. W otoku napis zaczynający się od rozetki: "SIGIL. DER. SCHVMACHER. IN. BRIG".

Pieczeń lakowa o śr. 34 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

46. Szklarze – początek XVIII wieku

W polu skrzyżowane ze sobą: szpachla do kitowania okien, narzędzie w kształcie kolby służące do wygładzania naczyń, linia i narzędzie do rżnięcia szkła. W otoku napis rozpoczynają dwie rozetki: "DAS: HANDW: S: DER: GLASER: ZV: BRIEG:".

Tłok mosiężny, uchwyt drewniany, toczone i profilowany. Wymiary: śr. 28 mm, wys. 105 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr inw. H-1654.

47. Szyprowie – 1675 rok

W polu liniowo zarysowanej tarczy krzew kwietny tkwiący pośrodku łodzi. Po bokach tarczy dwie gwiazdki, nad górną krawędzią zaś trzy lilijki. Częściowo uszkodzony napis otokowy kończą dwa ułożone poziomo motywy kwietne: "ZECH. SIGEL. DER. SCHIEPLLVT. ZVM. [BR]IEGCK. 7.5." (1675 rok – data sprawienia tłoka)²⁶.

Pieczeń lakowa o śr. 36 mm na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

48. Ślusarze, rusznikarze, ostrożnicy, zegarmistrze i wytwórcy lewarów²⁷ – 1661 rok.

W tarczy o dwułukowej krawędzi górnej, dzielonej krzyżem prostym na cztery pola, wyobrażone: 1. dwa skrzyżowane klucze o trójłukowych uchwytach piórami zwrócone ku górze i mała trójkątna kłódka z widocznym otworem kluczowym, 2. dwa skrzyżowane pistolety skałkowe. 3. ostroga z bodźcem gwiazdzistym, 4. koło zębate na tle lewara do napinania kusz. Po bokach tarczy cyfry roku: 1-6-6-1 (data sprawienia tłoka). W girlandowym otoku napis: "SIGILVM. DER. SCHLOSSER. ZECH. IN. BRIEG".

Tłok w całości wykonany z żelaza, uchwyt w formie ośmioboku, w górnej części spłaszczony od uderzeń. Wymiary: śr. 33 mm, wys. 108 mm. – Muzeum

²⁶ Cech szyprów brzeskich został utworzony w 1608 roku - *ibidem*, s. 75.

²⁷ W 1666 roku złączony z innymi rzemiosłami metalowymi cech brzeskich ślusarzy mienił się: "das Löbliche Hauptwerk der Schlosser, Büchsenmacher, Uhrmacher, Windemacher, Sporer und Lotmacher..." - Haisig, *Rzemiosła kowalsko-ślusarskie...*, s. 43.

Piastów Śląskich w Brzegu, nr. inw. H-1655. – Niedokładny opis tłoka podał Kersten, *Die Brieger Schlosser-Innung...*, s. 8.

49. Ślusarze, rusznikarze, zegarmistrzowie, gwoździarze i ostrożnicy – 1 połowa XVIII wieku.

W polu dzielonym krzyżem prostym na cztery pola pośrodku tarcza z dwoma skrzyżowanymi kluczami (godło przewodniego rzemiosła, tj. ślusarzy), w czterech ćwiartkach zaś: 1. kula z uchwytem do zawieszania, 2. dwa skrzyżowane pistolety skałkowe, 3. tarcza zegarowa ze wskazówkami, 4. trzy gwoździe i pełna ostroga. W otoku napis: "DER. SCHLOSER. VND. INCORPOR-RIERTE. IHR. HANDWERCKS". W polu środkowym dokończenie napisu: "SIEGEL".

Tłok mosiężny, uchwyt żelazny ośmioboczny, w części górnej spłaszczony od uderzeń. Na uchwycie wyryte są inicjały: "S.L.", "C.S.", "M.C.". Wymiary: śr. 36 mm, wys. 112 mm. – Muzeum Piastów Śląskich w Brzegu, nr. inw. H-1646. – Odcisk lakowy na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

50. Warzywnicy – 1743 (data dokumentu)

W polu trzy gałązki kwietne, u góry zaś inicjały starszego cechu, Marcina Riechtera: "M-R".

Beznapisowa pieczęć sygnetowa Marcina Riechtera (lakowa), owalna, o wymiarach 16x14 mm, na akcie z 1743 roku. – AP Opole – Oddział Brzeg, Akta m. Brzegu, sygn. 391.

W niniejszym artykule autor na przykładzie pieczęci dawnych cechów brzeskich wykazał ich przydatność dla historii gospodarczej, zwłaszcza zaś dziejów rzemiosła miejskiego w dobie feudalnej. Traktuje to jako rozszerzenie podstawy źródłowej oraz nowe w związku z tym możliwości interpretacyjne. Równocześnie wzbogaca to sfragistykę o nowy i niezwykle ważny aspekt badawczy, co w konsekwencji prowadzi do podniesienia rangi tej właśnie nauki pomocniczej historii; ponadto wciągnięcie do badań naukowych pieczęci korporacji rzemieślniczych znamionuje demokratyzację badań sfragistycznych w kierunku dziejów dawnego rękodziela. Autor wykazał też, iż niejednokrotnie rzeźba dawnej pieczęci cechowej stanowić może jedyne, niczym nie dające się zastąpić źródło, zwłaszcza dla badań komparatystycznych. Stwierdził także, iż źródła sfragistycznych nie należy jednak przeceniać. Dopiero łączne uwzględnienie źródeł tradycyjnych (aktowych i historiograficznych), ikonograficznych, materiału etnograficznego oraz zabytków kultury materialnej stworzyć może nowe możliwości w badaniach nad dziejami rzemiosła brzeskiego w epoce feudalnej, pogłębiając je zwłaszcza w odniesieniu do samej produkcji rękodzielniczej.

W niniejszej pracy omówiono 50 brzeskich pieczęci cechowych odnoszących się do 34 korporacji rzemieślniczych. W świetle danych statystycznych z 1787 roku (w Brzegu naliczono wtedy 44 cechy) przedstawiony materiał pieczętny dotyczy 80 % działających tu zrzeszeń rękodzielniczych. Jest on wystarczająco reprezentatywny, aby stanowić podstawę do podjęcia oceny całości sfragistyki cechowej omawianego miasta oraz wysunięcia wniosków ogólnych, które zawarto w niniejszej pracy.

Damian Tomczyk

Guild Organizations in the light of sphragistic sources in XVI-XVIII centuries

Summary

Discussing old Brzeg dulk seals the author shows usefulness of sphragistic research for economic history, especially for the history of town craft in feudal times. He also states, that the shape of the old dulk seal may be an indispensable source, especially for comparative studies. He claims, however, that it is necessary to combine sphragistic sources with other sources (acts, historiography, iconography, ethnographic materials and monuments of material culture).